

DETERMINANTE BRAČNE NESTABILNOSTI

JOSIP OBRADOVIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

U radu se razmatraju neke strukturalno-funkcionalne promjene proizvodnog sistema nastale uvođenjem mikroelektroničkih komponenti, s naglaskom na promjene u tehničkom i socijalnom podsistemu. Navode se različita iskustva uvođenja tzv. nove tehnologije iz tehnološki razvijenih zemalja, koja upućuju na različite organizacijske modalitete njene implementacije. Različiti modaliteti uvođenja nove tehnologije upućuju na vezu s tipom upravljanja (od autoritarnog k demokratskom) o kome ovisi pozitivan ili negativan utjecaj nove tehnologije na sociopsihološke varijable u socijalnom podsistemu. U drugom dijelu rada razmatra se trend k fleksibilnom obliku organizacije socijalnog podsistema, te trend razrade modela korišćenja informacijskog sistema za potrebe menadžmenta.

1. UVOD

U mnogim, posebno u industrijski izrazito razvijenim zemljama razvod braka postaje ozbiljna društvena tema. Zbog masovne pojave, gotovo epidemije, u nekim zemljama on postaje i ozbiljan društveni problem, koji se očituje ne samo kao relativno veliki broj razvoda, nego i kao vrlo nagao porast stope razvoda. Tako je npr. u SAD, od 1965 do 1980. godine stopa razvoda narasla od 2,5 na 5,3 na 1000 stanovnika. Iako još uvijek SAD prednjače u statistici razvoda, njihov broj i stopa povećani su i u mnogim drugim zemljama. Posebno je to izraženo u svim zapadno i nekim istočnoevropskim zemljama. U SSSR-u je, npr. stopa od 1,3 u 1960. godini povećana na 3,5 u 1983. godini. U Vel. Britaniji porasla je od 0,5 u 1960. godini na 2,3 u 1983. godini (Statistički godišnjak Jugoslavije — 1986). Visok je porast zapažen i u Australiji, Kanadi, Novom Zelandu, dok u Japanu već godinama stagnira, iako je to ekonomski vrlo razvijena zemlja. Stagnacija stope razvoda u Japanu tumači se kulturološkim varijablama koje predstavljaju barijeru bržem porastu stope razvoda.

No, ako zbog ove specifičnosti izostavimo iz analize Japan i neke druge zemlje, te ako upotrebimo kao kriterij odnos sklopljenih i razvedenih bra-

kova u nekoj zemlji u toku jedne godine, postat će očitiji pravi razmjeri problema. Prema ovom kriteriju u SAD je u 1983. godini na 100 novosklopljenih brakova bilo 50 razvedenih. Iste je godine u SSSR-u bilo 40, dok je u nekim drugim evropskim zemljama odnos između sklopljenih i razvedenih bio nešto povoljniji.

U Jugoslaviji je iste godine na 100 sklopljenih bilo 17 razvedenih parova (Statistički godišnjak Jugoslavije 1986.), ali nam ovaj prosjek ne govori mnogo zbog heterogenosti zemlje. Naime u većim mjestima i posebno u velikim gradovima stopa je znatno viša od ovog prosjeka zemlje. U 1985. godini u Beogradu je 32,4, u Ljubljani 34,1, dok je u Zagrebu bilo 33,6 razvedenih na 100 novosklopljenih brakova (Obradović et al., 1988). Tako odnos sklopljenih i razvedenih brakova u našim gradovima u kojima je najviše prisutna industrijalizacija ne zaostaje mnogo za ovim odnosom u zapadno i istočnoevropskim zemljama u kojima su stopa i intenzitet razvoda u prosjeku znatno viši nego što su kod nas. Drugim riječima, veliki gradovi Jugoslavije prate trend stope razvoda ekonomski najrazvijenijih zemalja. U zemljama u razvoju stopa razvoda stagnira što se tumači još uvijek vrlo snažnom tradicionalnom kulturom. Naravno, među zemljama u razvoju postoje varijacije. U nekim je zemljama razvod društveno prihvatljiv, ali u velikoj većini tradicionalna kultura predstavlja vrlo snažnu branu bržoj bračnoj disoluciji. Prema mišljenju stručnjaka (Price & Mc Kenry, 1988) i u tim će se zemljama u budućnosti izmijeniti stopa razvoda zbog industrijalizacije, iako najvjerojatnije neće nikada biti tako velika kao što je u SAD i nekim evropskim zemljama danas.

Veliki porast razvoda braka u nekim je zemljama izazvao i povećani znanstveni interes kako za uzroke, tako i za posljedice bračne nestabilnosti, odnosno disolucije.

Pregled literature nam je pokazao da je do sredine sedamdesetih godina na tom području provedeno vrlo malo istraživanja (Price — Bonham & Balswiek, 1980). Isto je tako razvod braka bio relativno slabo objašnjen teoretski. Nakon tog razdoblja, naročito u posljednjih nekoliko godina, naglo se povećava broj objavljenih teoretskih i empirijskih radova u psihološkim, sociološkim ili psihijatrijskim stručnim časopisima, a koji tretiraju problem bračne nestabilnosti.

Pojavio se i specijalizirani stručni časopis za probleme razvoda: »Journal of Divorce«, koji objavljuje znanstvene i stručne radove koji prvenstveno nastoje objasniti probleme bračne nestabilnosti i bračne disolucije. Zato danas već raspoložemo bogatim i interesantnim fondom informacija iz područja razvoda braka.

Nažalost, daleko najveći broj objavljenih radova tretira problem bračne nestabilnosti u SAD, što zbog specifičnosti zemlje stvara vrlo velike poteškoće u generalizaciji. Da je ovaj strah od generalizacije opravdan pokazuju i neki najnoviji radovi iz tog područja (Barhoun, 1987; Ashrafudin, 1986), koji ističu kako u nekim zemljama u razvoju postoje različite vrste brakova i različite vrste razvoda braka, pa su konzekventno ovdje bitni neki specifični faktori bračne nestabilnosti.

Kako je moguće generalizirati rezultate istraživanja ili teoretska objašnjenja dobivena u visoko industrijaliziranoj zemlji kao što su SAD, na ostale

zemlje, naročito za one koje su tek nedavno započele s industrijalizacijom? Naš je odgovor da generalizacija nije moguća, ali to naravno ne znači da nije korisno poznavati determinante bračne nestabilnosti u zemlji u kojoj je stopa razvoda braka najveća i u kojoj je bračna nestabilnost najtemeljitije istražena. Rezultati dobiveni u SAD predstavljaju vrlo solidnu polaznu osnovu istraživanja koja su provedena u nekim drugim zemljama (Csch-Szombathy, 1985; Ballvog & Pagtelun, 1986. Szinowaz, 1979) pa je logično pretpostaviti da će iz rezultata dobivenih u zemljama bitno drugačijim od SAD, stručnjaci moći kreirati teoretski model bračne nestabilnosti koji neće vrijediti samo za jednu zemlju. U tom procesu prva je faza svakako informiranje i upoznavanje s teorijama i rezultatima istraživanja koji već stoje na raspolaganju. Zato pri čitanju ovog teksta nemojmo zaboraviti da je naš osnovni cilj informiranje ili upoznavanje s teorijama i rezultatima istraživanja bez pretenzije generaliziranja. Da bismo što bolje razumjeli determinante bračne nestabilnosti pokušat ćemo najprije prikazati najznačajnije teorije kojima se objašnjava bračna nestabilnost, a nakon toga kakva je empirijska zasnovanost ovih teorija, točnije što nam o njihovoj održivosti govore istraživački rezultati.

2. TEORIJE BRAČNE NESTABILNOSTI

Dugo se vjerovalo da je zadovoljstvo u braku osnovna varijabla koja djeluje na bračnu stabilnost. Istraživanja međutim pokazuju da na bračnu stabilnost djeluje niz faktora. U stabilnim brakovima doista mogu oba partnera biti zadovoljna brakom ili bračnim odnosima, ali stabilni mogu biti i oni brakovi u kojima su partneri nezadovoljni (Hicks & Platt, 1970.). Dapače, stabilni mogu biti i brakovi u kojima su odnosi među partnerima vrlo loši, u kojima partneri osjećaju gorčinu, pa u nekim slučajevima i međusobnu odbojnost (Albrecht & Kunz, 1980; Cuber & Hareff, 1965; Spanier & Thompson, 1984).

Danas se na bračnu stabilnost gleda mnogo šire: osim kvalitete braka, uzima se u obzir i niz drugih varijabli koje se u različitim teoretskim modelima na različite načine kombiniraju. Ovdje ne možemo analizirati sve ove teorije, jer za to ni izdaleka nemamo prostora. Prikazat ćemo i pokušati objasniti samo tri teorije koje su najviše pobudile pažnju i potakle diskusiju. One se u stručnoj literaturi najčešće citiraju i najčešća su osnova empirijskih istraživanja bračne nestabilnosti. To su:

- 1) Teorija socijalne razmjene
- 2) Induktivna teorija kvalitete braka
- 3) Teorija odlučivanja o bračnoj disoluciji.

Sve tri teorije gledaju na brak kao specifičnu grupu — dijadu, pa bračne interakcije tumače kao procese u socijalnoj grupi. To su sociopsihološke teorije i u tom se smislu razlikuju od nekih drugih koje u ovom tekstu, nažalost, ne možemo obraditi. Opredijelili smo se na prikaz sociopsiholoških teorija, jer su bar neke od njih relativno dobro empirijski obrađene a i zato

što je ispravno polazište da je brak specifična socijalna grupa u kojoj se odvijaju određeni procesi, te da bi se razumjelo ponašanje bračnih partnera, odnosi među partnerima i na kraju, bračna disolucija, potrebno je objasniti te procese. Slabija strana ovih teorija je što možda previše naglašavaju psihološke a premalo govore o socijalnim aspektima i o socijalnom kontekstu u kojem se dijada nalazi.

2.1. Teorija socijalne razmjene

Teoriju socijalne razmjene u osnovi su formulirali Thibaut i Kelly (1959), a razradio ju je Levinger (1965, 1979). Prema autorima teorije u svakom braku ili specifičnoj socijalnoj dijadi postoje faktori koji povećavaju ili smanjuju koheziju grupe. Sve ove faktore autori dijele u tri grupe: privlačnosti, barijere i alternativne privlačnosti.

2.1.1. Privlačnosti

U ovu grupu autori svrstavaju sve one varijable koje povećavaju bračnu kohezivnost, koje djeluju pozitivno na niz procesa u braku i koji povećavaju bračnu stabilnost. Što mogu biti izvori privlačnosti za bračne partnere? Prema autorima teorije to su: kvalitet braka ili zadovoljstvo u braku, prijateljstvo, poštovanje bračnog partnera, seksualno zadovoljstvo, plaća ili materijalna primanja partnera, vlasništvo stana ili kuće, razina obrazovanja partnera, sličnost dobi i sličnost socijalnog statusa. Svaka od ovih varijabli zasebno i još više u kombinaciji s ostalima djeluje na bračnu kohezivnost.

2.1.2. Barijere

Barijere su faktori ili snaga koja sprečava da partneri napuste bračnu zajednicu iako to možda intimno žele. Prema autorima teorije ti su faktori vjera, djeca u braku, različite pravne i ekonomske barijere, niska ekonomska moć obitelji, identifikacija s brakom kao načinom života, utjecaj šire obitelji i na kraju, utjecaj socijalne sredine. Svaki od navedenih faktora zasebno, a naročito ako ih je više istodobno prisutno, predstavljaju barijere bračnoj disoluciji.

2.1.3. Alternativna privlačenja

Dok prve dvije grupe varijabli povećavaju bračnu koheziju, alternativna privlačenja koje autori smatraju snagama suprotnog djelovanja, povećavaju bračnu nestabilnost. U ovu grupu spadaju orijentacija na samački život i

afektivne veze izvan braka. Afektivne veze izvan braka postojale su vjerojatno uvijek, no orijentacija na samački život je pojava novijeg datuma, uvjetovana tehnološkim promjenama (olakšanjima) u zadovoljavanju svakodnevnih potreba.

Prema teoriji, većina navedenih varijabli prisutna je u odnosima među bračnim partnerima. Ako su snažnija privlačenja, tj. ako se partneri međusobno poštuju, ako su seksualno zadovoljni, ako partnera smatraju prijateljem koji im daje emotivnu podršku itd, onda će brak biti kvalitetan i stabilan. Ako u braku nisu zadovoljni, ne poštuju partnera itd, brak neće biti kvalitetan, ali će zbog prisustva djece u braku, ili možda zbog pritiska obitelji i dalje biti stabilan. Na kraju, ako su alternativna privlačenja jača, a privlačenje unutar braka i barijere za disoluciju slabe, brak će biti nekvalitetan i završiti razvodom. Na temelju kombinacija tri grupe varijabli, autori teorije predviđaju četiri moguća odnosa među bračnim partnerima (prikaz na slici 1).

SLIKA 1. ODNOSI MEĐU BRAČNIM PARTNERIMA

		BARIJERE	
		NIKAKVE ILI SLABE	SNAŽNE
PRIVLAČNOSTI	VISOKA POZITIVNA	<p>PREDBRAČNI PAROVI ;</p> <p>LJUBAVNICI BEZ OBAVEZA</p>	<p>VISOKA IDENTIFIKACIJA S PARTNEROM</p> <p>I INTENZIVNA MEĐUZAVISNOST PARTNERA</p>
	NISKA ILI NEGATIVNA	<p>STRANCI</p> <p>BIVŠI PARTNERI NAKON RAZVODA</p>	<p>„PRAZNA ŠKOLJKA“ ;</p> <p>APATIČNI PARTNERI ;</p> <p>ŽIVOT S PARTNEROM ZBOG EKONOMSKIH RAZLOGA ILI ODGOJA DJECE</p>

PREMA LEVINGER G. (1979)

Iako su složeni odnosi među partnerima vrlo teško mogu svesti na četiri moguće kombinacije, prikaz na slici 1 vrlo dobro ilustrira osnovnu misao teorije socijalne razmjene o međupartnerskim odnosima. Na slici 1 nije vidljivo djelovanje alternativnih privlačenja, što još više pojednostavnjuje prikazane odnose, ali je vrlo dobro prikazano djelovanje privlačnosti i barijera na kvalitet braka i bračnu stabilnost.

Nakon kratkog opisa teorije valja nešto reći i o njenoj valjanosti i upotrebljivosti. Prije svega, to je sigurno najpopularnija teorija bračne nestabilnosti. Ona je poslužila kao polazna osnova velikog broja empirijskih istraživanja, čiji rezultati često govore u prilog teoriji. Pa ipak, bar zasad teorija nije dovoljno operacionalizirana što stvara poteškoće u empirijskoj verifikaciji i donošenju nekih definitivnijih zaključaka o njenoj ispravnosti. Zato ju je možda bolje koristiti kao heuristički instrument i pričekati njenu potpuniju i cjelovitiju empirijsku verifikaciju prije prihvatanja.

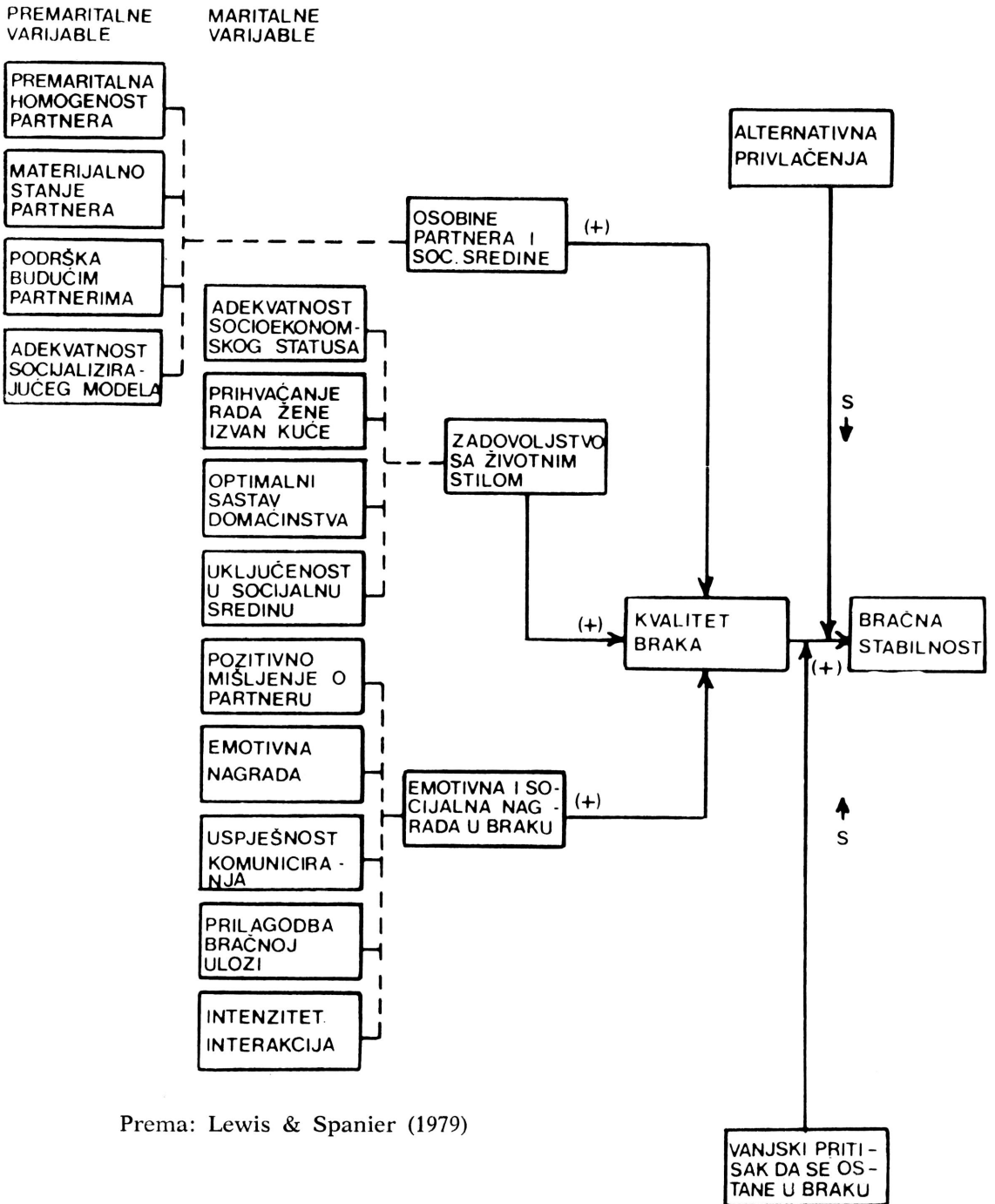
2.2. Induktivna teorija kvaliteta braka i bračne nestabilnosti

Lewis i Spanier (1979) kreirali su teoriju bračne nestabilnosti koja se temelji na nizu vrlo interesantnih empirijskih istraživanja provedenih posljednjih dvadesetak godina. Oni smatraju da teorija socijalne razmjene premalo naglašava varijablu »kvalitet braka«, koja se prema njihovom mišljenju pokazala vrlo prediktivnom za bračnu stabilnost (Bergen, 1978; Burr, 1970; Campbell, 1976). Preuzimajući niz elemenata teorije socijalne razmjene (npr. privlačenje među partnerima i barijere koje oni nazivaju vanjski pritisak), dodavši varijable koje su povezane s varijablom »kvaliteta braka«, autori su kreirali teoriju, točnije skup hipoteza o odnosu između tzv. premaritalnih i maritalnih varijabli, prema varijabli »kvaliteta braka« te njihovo vezi s varijablom »stabilnost braka«, kao što prikazujemo na slici 2.

Kao što je prikazano na slici 2, prva skupina nezavisnih varijabli za koje autori pretpostavljaju da djeluje na kvalitetu braka i bračnu stabilnost jesu niz osobina partnera i osobina socijalne sredine prije ulaska u brak. Među osobine partnera autori svrstavaju materijalno stanje i obrazovanje partnera, a u grupu osobina socijalne sredine varijable: podrška budućim bračnim partnerima i adekvatnost socijalizirajućeg modela. Ove premaritalne karakteristike neposredno djeluju na kvalitet braka, dok kvalitet braka djeluje na bračnu stabilnost. Druga skupina varijabli koje posredno djeluju na kvalitet i stabilnost braka jeste, kao što vidimo na slici 2, niz dimenzija odnosa među bračnim partnerima. Konkretnije, to su dvije multidimenzionalne varijable: »zadovoljstvo životnim stilom« i »emotivna i socijalna nagrada u braku«. Ove varijable djeluju pozitivno na kvalitetu braka; drugim riječima, što je zadovoljstvo životnim stilom veće i što je emotivna i socijalna nagrada u braku veća, to će biti veća kvaliteta braka.

Iz teorije proizlazi da kvaliteta braka djeluje na bračnu stabilnost, ali u zavisnosti o socijalnoj sredini. Kvaliteta braka djeluje na veću ili manju bračnu stabilnost tek u interakciji sa socijalnom sredinom, tj, u interakciji s

SLIKA 2. TEORIJA KVALITETE BRAKA I BRAČNE STABILNOSTI

Prema: Lewis & Spanier (1979)

alternativnim privlačenjem i društvenim pritiskom na partnere da ostanu u braku, što ovisi o specifičnosti određene socijalne sredine. Ovo je sigurno kompleksnija i obuhvatnija teorija bračne nestabilnosti nego što je to teorija socijalne razmjene. Ona nije prema našem mišljenju samo heuristički instrument, nego doista predstavlja kauzalni model bračne nestabilnosti. Nažalost, prisutne su i neke slabosti teorije, ponajprije nedovoljna definiranost socijalne okoline i nekih drugih varijabli. Koliko nam je poznato, teorija do sada nije operacionalizirana pa, prema tome, niti empirijski verificirana, iako postoje neki istraživački rezultati koji joj govore u prilog, a o kojima ćemo govoriti nešto kasnije.

2.3. Teorija odlučivanja o bračnoj disoluciji

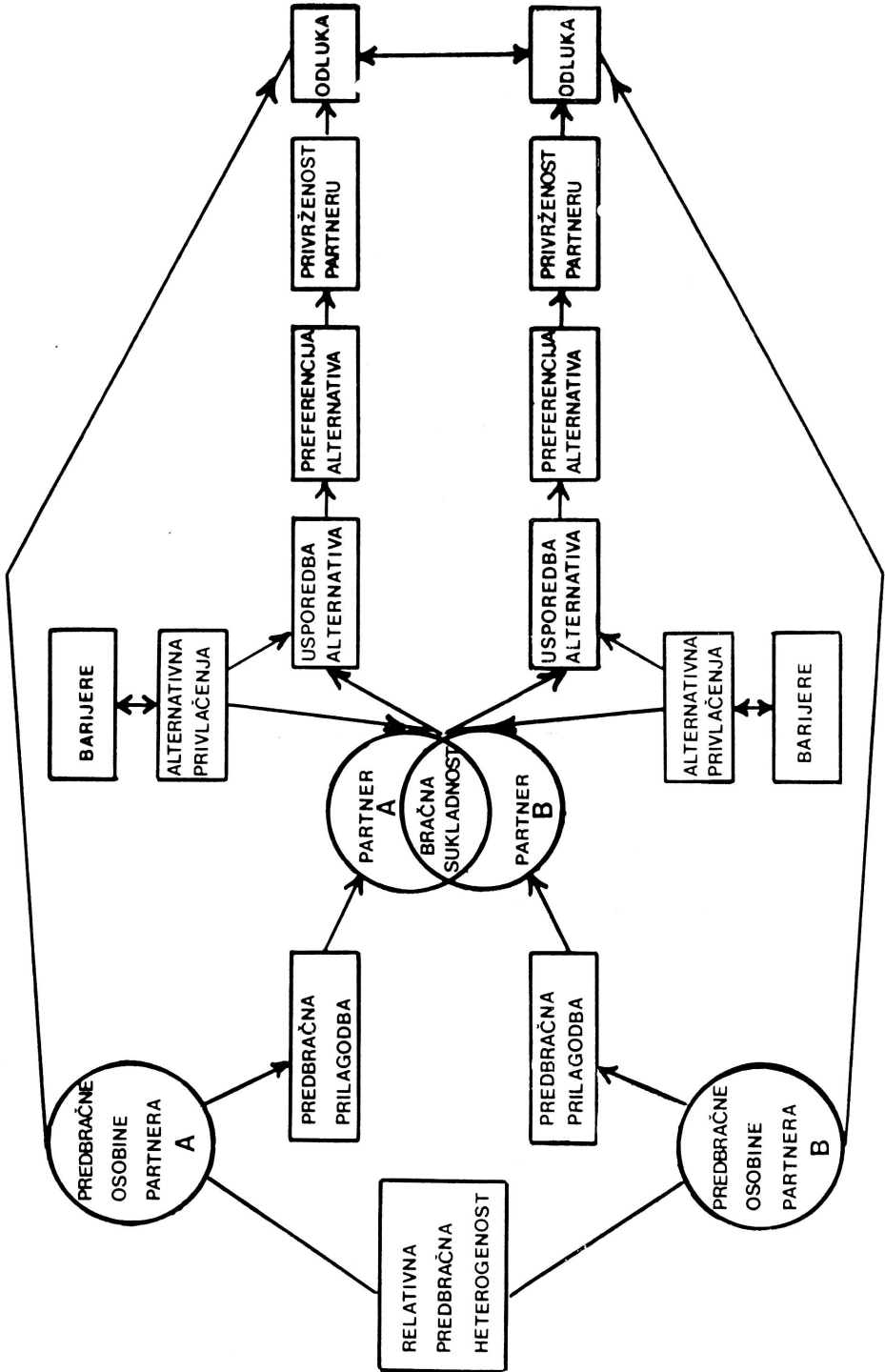
Ova je teorija osnovana na principima teorije socijalne razmjene (Thibaut & Kelly, 1959), uz elemente Levingerove teorije (1965, 1979) i teorije Lewisa i Spaniera (1979). Autori teorije, Edwards i Saunders (1981) kombinirali su neke dimenzije spomenutih teorija i dodali im neke nove. Prije svega, oni smatraju da je pogrešno analizirati brak kao jedan i jedinstven. Prema njima postoje u stvari dva braka: brak li bračni odnosi kako ih doživljava muški bračni partner i brak, odnosno bračni odnosi kako ga doživljava ženski bračni partner (Bernard, 1973). Autori tvrde da je svaka teoretska elaboracija bračne nestabilnosti osuđena unaprijed na neuspjeh ako ne zauzme ovo gledište. Postoji u njihovoj teoriji još jedna specifičnost, a to je naglasak na odlučivanju, što ostale teorije premalo ili uopće ne uzimaju u obzir. Prema autorima teorije odlučivanja sve one teorije koje eksplicite i precizno ne objašnjavaju proces odlučivanja u bračnoj dijadi, ne mogu efikasno objasniti bračnu disoluciju, ma kako inače bile imaginativne i bez obzira koliko varijabli uvrštavaju. Svojom teorijom oni upotpunjavaju tu prazninu. Glavne značajke ove teorije prikazane su na slici 3.

Kao što vidimo na slici 3 teoretski se model sastoji od nekoliko grupa varijabli. Prva grupa su nezavisne varijable: niz predbračnih osobina partnera kao što su dob, religija, stupanj religioznosti, socioekonomski status, ličnost itd. Na temelju usporedbe osobina partnera autori izvode novu varijablu: »relativna predbračna heterogenost«. Prema modelu ove varijable neposredno djeluju na razvod, ali one djeluju i posredno preko niza intervenirajućih varijabli.

Autori su očito željeli naglasiti važnost predbračnih varijabli za odluku o razvodu. Njihovo mišljenje potvrđuje mnoštvo istraživanja (Falk, 1975; Bumpass & Sweet, 1972; Heer, 1974; Moller, 1975; Thornton, 1978) prema kojima se predbračna heterogenost partnera pokazala vrlo predikativnom za bračnu nestabilnost. Predbračne osobine partnera prema modelu djeluju na predbračnu prilagodbu, a predbračna prilagodba oba partnera djeluje na varijablu bračna sukladnost, pod kojom autori razumijevaju stupanj slaganja partnera o njihovim bračnim odnosima (Edwards & Saunders, 1981). Sama varijabla je dosta široko definirana i obuhvaća slaganje percepcije o bračnom zadovoljstvu, o koheziji i emotivnom izražavanju oba partnera. Na

SLIKA 3. SOCIOPSIHOLOŠKI MODEL ODLUČIVANJA O BRAČNOJ DISOLUCIJI

Prema: Edwards & Saunders (1981)

bračnu sukladnost djeluju i barijere koje percipiraju oba partnera ali i alternativna privlačenja. U barijere autori svrstavaju: osjećaj odgovornosti, pritisak neposredne okoline, društvenu stigmatu, različita ekonomska ograničenja, religioznost jednog ili oba partnera, veći broj djece u obitelji i neke druge, dok u alternativna privlačenja svrstavaju: želju za samačkim životom, potrebu za profesionalnim napredovanjem, afirmacijom ili aktualizacijom, te želju za novim partnerom. Modificirana utjecajem barijera i alternativnih privlačenja bračna sukladnost djeluje na odlučivanje, točnije na preferenciju alternativa. Ovisno o preferenciji alternativa ovisit će veća ili manja privrženost partnera braku, koja onda djeluje na veću ili manju bračnu stabilnost.

Teorija Edwardsa i Saundersa predstavlja zanimljivu elaboraciju poznatog s novim elementima, no nažalost do danas ona nije empirijski verificirana. Dapače, od svih opisanih teorija najmanji broj rezultata istraživanja govori njoj u prilog.

Osim tri navedene teorije bračne nestabilnosti u stručnoj se literaturi mogu naći i neke druge kao što su: odnos između cijene i nagrade u braku (Becker, 1981), teorija socijalne penetracije (Altman & Tayler, 1973), teorija bračne promjene i zadovoljstva u braku (Rollans & Galigan, 1978), teorija bračnog zadovoljstva (Burr, 1979) i neke druge. Navedene teorije nažalost nisu privukle gotovo nikakvu pažnju u stručnoj literaturi, pa ih ne ćemo ni opisivati. Umjesto toga pokušat ćemo utvrditi kakva je empirijska verifikacija i argumentacija teorija koje smo opisali, jer su to najpoznatije teorije bračne nestabilnosti.

3. EMPIRIJSKA VERIFIKACIJA I ARGUMENTACIJA

Niti jedna od teorija koje smo opisali nije u cjelosti verificirana do sada. Za to postoji više razloga, a jedan od najvažnijih je komplicirana priroda teorija i veliki metodološki problemi koje one postavljaju. No, iako teorije nisu testirane u cjelosti, niz je autora pokušao testirati neke dijelove, ili su u ponekim israživanjima upotrebljene neke od njenih varijabli. U ovom ćemo dijelu rada pokazati koje su dijelove i koje varijable istraživači testirali i kakve su rezultate postigli. Sve se varijable mogu grupirati u »međusobna privlačenja partnera«, »barijere bračnoj nestabilnosti i disoluciji«, i »alternativna privlačenja«. Najprije ćemo pokazati što govore rezultati istraživanja o važnosti i djelovanju skupa varijabli »međusobna privlačenja partnera« na bračnu stabilnost.

3.1. Međusobna privlačnost partnera

Kao što smo u prethodnom odjeljku već naveli, privlačnost partnera je snaga koja pozitivno djeluje na bračnu koheziju. Ona je prema teoretičarima (Levinger, 1979; Lewis & Spanier, 1979) i istraživačima (Green & Sparkowsky, 1983; Booth, 1983) pozitivno povezana s kvalitetom braka ili zadovoljstvom u braku, prijateljstvom u braku, poštivanjem bračnog partnera, seksualnim

zadovoljstvom partnera, posjedovanjem novca, visokim primanjima ili posjedovanjem nekretnina, sličnom razinom obrazovanja partnera, sličnom dobi i sličnim socijalnim statusom. Za svaku od navedenih varijabli pokušat ćemo pokazati kako djeluje na bračnu stabilnost. Da najprije vidimo kako je kvaliteta braka povezana s bračnom stabilnošću.

3.1.1. Kvaliteta braka ili zadovoljstvo u braku

Kvaliteta braka ili zadovoljstvo s brakom povezano je s nizom varijabli: s brojem djece u braku (Rhine, 1981), s dužinom braka, odnos je u obliku slova U (Spanier et al., 1975; Rollins & Feldman, 1970), ali ono što je za nas vrlo važno kvalitet braka je povezan i s bračnom stabilnošću (Booth, 1984; Johnson & Edwards, 1983; Green & Sparkowsky, 1983).

U brakovima u kojima su supružnici zadovoljni, obično postoji i vrlo visoko mišljenje o partneru i isto tako visok stupanj psihološke i fizičke međuzavisnosti (Cuber et al., 1965).

Slične smo rezultate i mi dobili u istraživanju na 770 bračnih parova u gradu Zagrebu. Dobivena je najveća povezanost između stabilnosti braka i varijable »kvalitet odnosa među partnerima« ($r = 0.758$, $P < .001$), što je u skladu s rezultatima istraživanja postignutim u drugim socijalnim sredinama (Obradović et al., 1988).

3.1.2. Prijateljstvo u braku

U tradicionalnom predindustrijskom društvu dominiraju proširene obitelji, pa se problem druženja i prijateljstva uopće nije javljao. Zbog toga u nekim društvima u kojima su rodbinske veze još uvijek intenzivne, potreba za druženjem i prijateljstvom nije prediktivna za stabilnost braka. Nasuprot, u industrijski razvijenim zemljama gdje je snažna individualistička orijentacija, te u kojima je vrlo često teško naći pravo prijateljstvo, bračni partner preuzima ulogu prijatelja. On je taj koji pomaže i daje emotivnu i socijalnu podršku (Good, 1965), pa je onda i druženje, odnosno mogućnost stvaranja prijateljstva u braku izvanredno važno i prediktivno za stabilnost bračne zajednice (Blood & Wolfe, 1981; Lewis et al., 1979).

3.1.3. Poštovanje partnera

Što se partneri međusobno više cijene, to je, prema nekim autorima, brak kvalitetniji (Lewis et al., 1979). U sretnim se brakovima supružnici obično vrlo povoljno izražavaju o partneru, vrlo često smatraju da je partner od njih superiorniji, ili, ako ga ne smatraju boljim, onda barem misle da je jednako vrijedan kao oni.

U narušenim brakovima, posebno u onima u kojim su partneri neposredno pred razvodom, vrlo često supružnici imaju izrazito negativno mišljenje o partneru.

3.1.4. Seksualno zadovoljstvo partnera

Iako bračni partneri koji su vrlo zadovoljni u braku tvrde da seksualno zadovoljstvo nije u braku najvažnije, slažu se da ono pridonosi kvaliteti braka ili bračnom zadovoljstvu (Strong, Wilson, Ruins & Johns, 1981). Rezultati pokazuju da u tome postoje razlike između muševa i žena. Zadovoljstvo seksom značajnije je za zadovoljstvo u braku kod muškaraca nego što je kod žena (Nie & Bernardo, 1973). I mi smo uspjeli pokazati neke od prethodno navedenih rezultata. U našem smo istraživanju utvrdili povezanost između varijabli: »slaganje s partnerom s obzirom na oblike seksualnih odnosa«, »vremensko poklapanje seksualni želja«, te »zadovoljstvo s učestalošću seksualnih odnosa« s varijablom »stabilnost braka«, $R = .667$, $P < .001$ (Obradović, et al., 1988).

Nažalost, ma kako rezultati bili zanimljivi, vrlo je teško samo na temelju njih donijeti neke opće zaključke, tim više tšo na ovom području postoji mnogo otvorenih problema. Tako nalazimo i velike razlike u očekivanju i važnosti seksa između muškaraca i žena. Žene, npr. stavljaju veći naglasak na intimnost odnosa (Leslie, 1982). Za sada je na temelju iznesenih rezultata teško bez određene rezerve govoriti o odnosu između zadovoljstva sa seksom i stabilnosti braka.

3.1.5. Posjedovanje novca, visoka primanja i vlasništvo nekretnina

Neka israživanja provedena u SAD pokazuju da postoji negativna korelacija između visine plaće muža i bračne nestabilnosti, odnosno razvoda. Takva povezanost, prema nekim autorima, postoji u SAD već više od pedeset godina (Price & McKenry, 1988), a tumači se prije svega kao posljedica specifičnog položaja žene i njene dugogodišnje ekonomske ovisnosti o mužu. Kada je muž glavni ili jedini koji osigurava ekonomsku sigurnost obitelji, nije nevažna visina njegove plaće. No kao što znamo, situacija se u mnogim zemljama, uključujući i SAD, bitno promijenila. Danas većina žena radi izvan kuće, pa je i njezin ekonomski položaj samostalniji, zbog čega za stabilnost braka nije više prediktivna i važna apsolutna visina plaće, već razlika između stvarne visine i očekivanja muža ili žene (Cooms & Zumeta, 1970; Becker, Landes & Michael, 1977). Što je veća razlika između visine plaće i očekivanja to je veća vjerojatnost razvoda (Becker, Landes & Michael, 1977).

Neki psiholozi tvrde da je pogrešno smatrati visinu plaće uzrokom nestabilnosti ili razvoda (Cooms & Zumeta, 1970). Prema njima, visina plaće koju bračni partneri postižu samo je odraz njihove sposobnosti, motivacije ili ličnosti definirane u najširem smislu, pa pravi uzrok treba tražiti u tom području, a ne u nečem što je samo posljedica.

Iako nemamo mogućnosti ulaziti temeljitije u analizu i kritiku pojedinih gledišta koja se opisuju u ovom tekstu, moramo istaći da ovakvo mišljenje sigurno predstavlja ekstremnu simplifikaciju. Visina plaće ni izdaleka ne ovisi samo o sposobnostima, motivaciji i ličnosti pojedinca, nego i o mnogim faktorima izvan pojedinca. Osim toga, u analizu razvoda braka neophodno je uvrstiti varijable koje se međusobno razlikuju, kako bismo pokrili čitav

raspon eventualnih uzroka, pa tako i ekonomske varijable, bez obzira što su one djelomično posljedica nekih drugih, pa i personalnih varijabli.

U našem istraživanju razlika između aspiracija i stvarne visine plaće supružnika pokazala se prediktivna za razvod braka. Naime, što je u percepciji muža veća razlika između njegovih aspiracija i stvarne visine dohotka obitelji, to je veća i vjerojatnost razvoda (Obradović et al., 1988).

Na kraju, još moramo kazati da se supružnici koji posjeduju veću zajedničku imovinu rastaju teže, nego pojedinci koji se ne trebaju bojati da će razvod razoriti njihov dugogodišnji rad, investiciju (South, et al., 1986). Tako su materijalni faktori istodobno i faktori privlačnosti i barijere za razvod.

3.1.6. Razna obrazovanja supružnika

Mnoge analize pokazuju da se pojedinci niže razine obrazovanja razvode češće nego pojedinci s višim stupnjem naobrazbe (Becker et al., 1977; Moore, 1979; Hauseknecht & Spanier, 1980). Tako se najčešće, bar u nekim zemljama, razvode pojedinci koji nisu završili školovanje ili oni koji su započeli studij i zbog različitih ga razloga napustili. Utvrđeno je kao pravilo da viši stupanj obrazovanja djeluje na međusobno privlačenje partnera, pa time i na bračnu stabilnost. Ipak, čini nam se da ovdje moramo biti vrlo oprezni u donošenju općih zaključaka o odnosu stabilnosti braka i razine obrazovanja. Varijabla »razina obrazovanja« povezana je s mnogim drugim varijablama, npr. s visinom plaće. Veća plaća znači i viši standard i manju razliku između visine plaće i aspiracije, pa time i stabilniji brak. Tako je moguće da i sama varijabla »razina obrazovanja« djeluje na bračnu stabilnost, no moramo imati na umu i to da je ona korelirana s nizom drugih varijabli, i ekonomskih i psiholoških, o čemu se u navedenim istraživanjima, nažalost, nije vodilo računa.

3.1.7. Slična dob partnera

Barem u zapadnoevropskoj kulturi supružnici su obično vrlo slične dobi. Slična dob, tj. mala razlika, u dobi partnera obično uvjetuje slične vrijednosne orijentacije (Strong & DeVault, 1986), slične stavove i slična očekivanja. U tom su smislu i logični rezultati istraživanja koji pokazuju da postoji negativna korelacija između razlike u dobi supružnika i njihovog zadovoljstva u braku (Blood et al., 1960; Burgess & Cottrel, 1959). Dapače, neki su teoretičari razliku u dobi uvrstili u nezavisne avrijable koje determiniraju bračnu nestabilnost (Edwards & Saunders, 1981). Ipak, u generalizaciji trebamo biti oprezni, jer ista razlika u dobi u različitim životnim razdobljima može imati različito djelovanje na bračnu stabilnost. Posebno su opasne međukulturne generalizacije, jer se u nekim kulturama tolerira veća, a u nekim manja razlika u dobi među supružnicima.

3.1.8. Socijalni status

U našoj zemlji još nemamo istraživanja koja bi govorila o povezanosti socijalnog statusa i stabilnosti braka. Međutim, postoje podaci istraživanja

u drugim zemljama, koji su vrlo zanimljivi i informativni, ali koje je teško primijeniti na naše prilike bez potrebne opreznosti. Neka od tih istraživanja (Lewis, 1979) pokazuju da se supružnici sličnih socijalnih karakteristika kao što su konfesionalna pripadnost, religioznost, pasivni socioobrazovni status ili stupanj i vrsta obrazovanja roditelja partnera, mnogo rjeđe razvođe nego oni koji se razlikuju s obzirom na te karakteristike (Lewis, 1979). Slični rezultati dobiveni su i za varijablu »obrazovanje partnera«. Pojedinci sličnog obrazovanja manje se razvođe nego bračni partneri koji se po obrazovanju razlikuju (Lewis, 1979). Brakovi u kojima su supružnici religiozni u različitom stupnju, ili pripadaju različitim religijama, nestabilniji su nego brakovi u kojima su supružnici sličnih stavova i odnosa prema religiji (Moller, 1975). Izgleda da poseban problem predstavljaju religijski mješoviti brakovi. Stabilnost takvih brakova ovisi o kojima se religijama i o kakvoj kombinaciji religija radi. Čini se da se pripadnici nekih religija međusobno više slažu nego što se slažu pripadnici nekih drugih (Kophert, 1981).

3.2. Barijere ili faktori koji sprečavaju nestabilnosti ili razvod braka

U okviru teorije socijalne razmjene barijere su snaga koja sprečava da se partneri razvedu, iako bi to intimno možda željeli. U literaturi nalazimo mnoštvo varijabli koje autori navode kao barijere. Mi ćemo u ovom tekstu pokušati pokazati kako na bračnu stabilnost djeluju barijere kao što su: djeca u braku, religioznost, zakonske barijere, dohodak obitelji, identifikacija s brakom kao načinom života, utjecaj obitelji i stigma socijalne sredine.

3.2.1. Djeca u braku

Iako nije potpuno jasno koji su pravi razlozi ovoj pojavi, činjenica je da se brakovi bez djece mnogo lakše raspadaju nego brakovi u kojima su djeca, i to naročito mala (Bumpass & Sweet, 1972). Iako rjeđe nego u prošlosti mnogi supružnici i danas smatraju da roditelji trebaju ostati u braku dok djeca ne odrastu bez obzira na međusobne odnose (Thorton, 1985). Međutim, potpuno je neizvjesno koliko je taj stav univerzalan, a koliko specifičan samo za neka društva, a također i nije jasno što je u osnovi tog stava. Prema nekim rezultatima, kod mnogih je očeva prisutan strah od posljedica od napuštanja male djece, a istodobno mnoge se majke ne odlučuju na razvod dok djeca ne odrastu, jer su ekonomski vojsne o mužu (Huber & Spitze, 1980; South, et al., 1986). Prema tome, iako je bračno zadovoljstvo u brakovima s malom djecom manje nego što je u brakovima s odraslom, prvi su brakovi ipak stabilniji (Price & McKenry, 1988) u čemu očito imaju ulogu i psihološki i ekonomski faktori, ali i karakteristike socijalne organizacije i obiteljskog života.

3.2.2. Religija i religioznost

Utjecaj crkve i religioznosti u gotovo svim zemljama danas je manji nego što je bio ranije. To se manifestira i na području braka, obitelji i bračne

disolucije. Naročito to vrijedi za zemlje kao što je Jugoslavija, u kojima postoji građanski brak, gdje pojedinci ne trebaju tražiti crkveno odobrenje za sklapanje ili razvod braka. Jedino ako su i crkveno vjenčani, crkva može odbiti razvod. No, ako se radi o religioznosti kao o vrijednosnoj orijentaciji ili uvjerenju, dakle o nečem što su pojedinci usvojili u toku socijalizacije i što određuje njihovo ponašanje, pretpostavka je da će uvjereni vjernici osjećati veću barijeru prema razvodu nego pojedinci koji nisu religiozni. U tom smislu govore rezultati istraživanja (Eshelman, 1985), koji se, nažalost, moraju uzeti s rezervom jer su kontaminirani nizom varijabli, među ostalima i s varijablom »socioekonomski status«.

U zaključku o djelovanju religije i religioznosti moramo naglasiti da su iznesena mišljenja uglavnom još empirijski neprovjerena, a čak i oni rezultati koji nešto govore o odnosu religije, religioznosti i bračne stabilnosti zbog metodoloških ograničenja ne dozvoljavaju izvođenje nekih ozbiljnijih zaključaka. Smatramo da je ovaj problem još uvijek znanstveno nedovoljno istražen.

3.2.3. Zakonske barijere

Posljednjih desetak godina radikalno je izmijenjeno zakonodavstvo iz područja bračnih odnosa. Dok je nekad pred bračnim partnerima koji su se željeli razvesti postojao ogroman broj formalno-pravnih problema, u većini industrijskih zemalja to je doista prošlost. Uvođenje tzv. »razvoda bez krivca« još je više olakšalo postupak razvoda i vjerojatno povećalo broj razvedenih (Stetson & Wright, 1975; Wright & Stetson, 1978). I u našoj je zemlji uveden takav zakon (u Hrvatskoj 1979), ali nažalost neznamo na koji je način djelovao na intenzitet razvoda. Zakonske su barijere u većini razvijenih zemalja danas mnogo blaže nego što su bile ranije, a na koji način to u mnogim zemljama, uključujući i našu, djeluje na stabilnost braka, za sada ostaje otvoreno pitanje.

3.2.4. Dohodak obitelji

Obitelji s većim dohotkom lakše podnose razvod nego što ga podnose obitelji u kojima je dohodak znatno niži. Održavanje jednog kućanstva lakše je nego održavanje dvaju; posebno to vrijedi za one koji imaju teškoća u održavanju i jednog. Zato će se lakše odlučiti za razvod oni partneri koji se ne moraju bojati za egzistenciju nakon razvoda. Poznato je da su u većini zemalja žene u težem financijskom položaju nego što su muševci nakon razvoda, posebno ako se radi s brakovima s djecom. U većini slučajeva žena dobiva djecu na brigu što vrlo često stvara niz ekonomskih problema, naročito zato što bivši muševci često zaborave na svoje financijske obveze prema vlastitoj djeci. Konzekventno, dohodak obitelji kao barijera bračnoj nestabilnosti vjerojatno će kod žena biti mnogo jači nego što je kod muševaca, ali to je samo pretpostavka jer, nažalost, za sada ne raspolažemo nikakvim egzaktnim rezultatima.

Međutim, dohodak obitelji može biti barijera razvodu za oba partnera. To je naročito naglašeno u različitim društvenim i ekonomskim krizama kao što je naša, kad je teško osigurati dohodak za normalan život obitelji, kad se partneri osjećaju ekonomski nesigurni i kad postoji mogućnost gubitka posla.

3.2.5. Identifikacija s brakom kao načinom života

U procesu socijalizacije pojedinci usvajaju sustav vrijednosti socijalne sredine, pa tako i stav prema braku ili identifikaciju s brakom kao jednim, ili uobičajenim, ili preferiranim načinom života. Iako je stopa razvoda u mnogim zemljama relativno visoka i još uvijek u porastu, postoji niz indikacija prema kojima je stupanj identifikacije s brakom kao načinom života vrlo velik (Blick & Norton 1971).

Rezultati također pokazuju da većina mladih ima pozitivan stav prema braku i planira sklapanje bračne zajednice (Kapor-Stanulović, 1982). Prema tome, i u budućnosti će većina pojedinaca živjeti u nekom obliku bračne zajednice. Ako pak govorimo o sadašnjoj generaciji bračnih partnera, tj. o onima koji već žive u braku, rezultati pokazuju da postoji pozitivna korelacija između stabilnosti braka i dužine trajanja bračne zajednice (Eshleman, 1985). Drugim riječima, što brak dulje traje, to je i vjerojatnost razvoda manja.

3.2.6. Utjecaj obitelji partnera

Djeca čiji su se roditelji razveli sklonija su razvodu vlastitog braka kada odrastu nego djeca koja su živjela u intaktnim brakovima (Pope & Mueller, 1979). Ta djeca, objašnjava se, žive u obiteljima s jednim roditeljem u kojem vrlo često postoje ekonomski problemi, ograničenja i nestašica, zbog čega se roditelj s kojim žive primarno brine kako da osigura egzistenciju obitelji i nema dovoljno vremena za odgoj djece. Djeca iz takvih brakova ne osjećaju kontrolu i isto tako nemaju mogućnosti da nauče odgovarajuću ulogu budućeg bračnog partnera. Rezultati nadalje pokazuju da roditelji koji se sami nisu razveli predstavljaju barijeru razvodu braka vlastite djece. Oni vrlo često ukazuju svojoj djeci da razvod nije najbolje rješenje bračnih nesporazuma i sukoba (Pope & Mueller, 1979), što nije slučaj s roditeljima koji su razvedeni.

3.2.7. Stigma socijalne sredine

Mišljenje socijalne sredine u kojoj partneri žive vrlo je često barijera bračnoj disoluciji. Istraživanja pokazuju da postoji pozitivna korelacija između stabilnosti braka i socijalne uklopljenosti bračnih partnera u sredini u kojoj žive (Lewis et al., 1979).

Utjecaj socijalne sredine na bračne partnere najjači je u manjim mjestima, a u tradicionalnoj kulturi partneri ga osjećaju kao pritisak. To je jedan od vrlo važnih razloga da je općenito stopa razvoda braka neuporedivo manja na selu nego što je u urbanim sredinama, naročito u velikim gradovima (Blood, 1962).

3.3. Alternativna privlačenja

Pod alternativnim privlačenjima razumijevamo one faktore izvan braka koji smanjuju bračnu koheziju, djeluju negativno na partnerske odnose i u nekim slučajevima razaraju brak. U stručnoj se literaturi najčešće spominju samo dva faktora i to: orijentacija na samački život i afektivne veze izvan braka (Udry, 1981).

3.3.1. Orijehtacija na samački život

Statistički podaci za većinu ekonomski razvijenih zemalja pokazuju da postoji tendencija smanjenja sklapanja novih brakova (Statistički Godišnjak SFRJ 1986). Istodobno liberalizacija društvenih normi i smanjeni društveni pritisak na pojedinca rezultirali su slobodnijim stavovima prema razvodu braka. Razvod je postao gotovo normalna pojava, a društvena stigma koja je stoljećima bila uz njega vezana potpuno je nestala (Cherlin, 1981). U takvoj situaciji samački život ima niz elemenata privlačnosti. Samci izjavljuju da su u mogućnosti da organiziraju život isključivo po svom ukusu i željama, da mogu znatno više vremena posvetiti vlastitom obrazovanju i raznim aktivnostima u slobodno vrijeme, nego što to mogu pojedinci koji moraju voditi računa o očekivanjima partnera, te moraju ispunjavati različite obaveze prema partneru i djeci. Urbaniziran način života, s nizom organizacija i servisa koji pomažu takvim pojedincima, čine samački život privlačnim za mnoge (Kaslow, 1984).

3.3.2. Afektivne veze izvan braka

Prema teoriji socijalne razmjene, supružnici neprestano uspoređuju prednosti i nedostatke, odnosno važu privlačnost i odbojnost života u braku ili samog partnera. Ako nisu zadovoljni u braku zbog bilo kojeg razloga, ili možda imaju visoke aspiracije koje partner ne može zadovoljiti, odbojnost u braku bit će jača od privlačnosti, a privlačnost nekog drugog, izvan braka, postat će veća ako on adekvatnije udovoljava očekivanjima pojedinca (Udry, 1981). Tako proizlazi, a rezultati to i potvrđuju, da će pojedinci višeg obrazovanja, višeg socijalnog statusa, oni koji su bolje materijalno osigurani, koji su mlađi, lakše zamijeniti partnera nego oni koji nemaju te karakteristike (Udry, 1981).

Osim navedenih i opisanih faktora alternativnog privlačenja postoje i neki drugi, rekli bismo za pojedina društva i kulture specifični faktori kao što je, na pr. obrazovanje žene. Budući da smatramo da je problem obrazovanja žene barem za dobne skupine koje sklapaju brak, ili se razvode uglavnom na većini teritorije Jugoslavije riješen, ili čak i ne postoji, mi ga u ovom tekstu nećemo obrađivati. Važnije i interesantnije je utvrditi što pokazuju rezultati istraživanja koja nisu imala kao polaznu osnovu jednu od tri opisane teorije, a čiji su rezultati bez sumnje interesantni.

4. Što kažu bivši partneri o razlozima svog razvoda

Osim izučavanja razvoda u skladu s nekom od teorija bračne nestabilnosti neki su autori (Weiss, 1975; Bloom, Niles & Tatcher, 1985) pokušali utvrditi razloge razvoda postavljanjem pitanja bivšim supružnicima, primjenjujući metodu pritužbi, koju je još 1956 godine uveo W. Good. Teško je odrediti koliko bivši partneri mogu objektivno opisati i objasniti razloge razvoda u kojem su bili maksimalno emotivno angažirani, pa se ovi rezultati moraju promatrati s tom rezervom.

Weiss (1975), Kitson i Sussman (1982), Bloem, Niles & Tatcher (1985) dobili su ovom metodom rezultate koji pokazuju da su za razvod najvažniji i najprediktivniji slijedeći faktori: konfliktni stilovi života, nevjernost jednog od partnera, seksualni i financijski problemi, problem alkoholizma i autoritarnost muža.

Iako smo se donekle ogradili od ovih rezultata zbog njihovih metodoloških nejasnoća, ne možemo a da ne priznamo da su oni vrlo zanimljivi i izgledaju vjerojatni, naročito jer su uskladu i s iskustvenim shvaćanjem uzroka nestabilnosti, odnosno razvoda braka. Na kraju, u istraživanju kojega smo mi proveli na tri grupe bračnih parova (Obradović et al, 1988) pokušali smo utvrditi također koje su varijable najprediktivnije za razvod. Izračunata je multipla korelacija između varijable »stabilnost braka« i 191 varijabli: crta ličnosti bračnih partnera, predbračne heterogenosti, njihove percepcije bračnih odnosa i ponašanja prema partneru. Dobivena je korelacija $R = .893$, $P < 0.001$, između stabilnosti braka i 24 varijable percepcije i ponašanja bračnih partnera. Preostale varijable koje smo uvrstili u regresiju nisu se pokazale značajno povezane sa stabilnošću braka. Utvrđena je značajna povezanost za slijedeće varijable:

- 1) percepcija muža o emotivnom odnosu žene prema njemu
- 2) percepcija žene o sukladnosti materijalnih ciljeva
- 3) percepcija žene o emotivnom odnosu muža prema njoj
- 4) zadovoljstvo žene u braku
- 5) percepcija muža o sukladnosti provođenja slobodnog vremena
- 6) emotivni odnos žene prema mužu
- 7) emotivni odnos muža prema ženi
- 8) veličina naselja u kojem je muž proveo prvih 16 godina života
- 9) ženina percepcija o tome koliko je dobro poznavala muža prije stupanja u brak
- 10) zadovoljstvo muža u braku
- 11) percepcija muža o sukladnosti materijalnih ciljeva
- 12) obrazovanje muža
- 13) izvanbračne seksualne veze muža
- 14) aktivnost muža u obavljanju »ženskih poslova«
- 15) percepcija muža o sukladnosti odgojnih ciljeva
- 16) percepcija žene o utjecaju rođenja djeteta na partnerske odnose
- 17) percepcija muža o utjecaju ženinih roditelja na njihov osjećajni život
- 18) muževljevo izdržavanje kazne za vrijeme braka
- 19) zadovoljstvo žene s radom izvan kuće

- 20) percepcija muža u kojem je stupnju verbalno zlostavljan
- 21) zatvorska kazna muža prije stupanja u brak
- 22) obrazovanje žene
- 23) izvanbračne seksualne veze žene
- 24) djelovanje pijenja muža na seksualni život prema percepciji žene.

Ovo su varijable različitih razina i vjerojatno se javljaju u različitoj vremenskoj sukcesiji. Nismo ovdje u mogućnosti detaljnije analizirati ove podatke, ali sigurno je da i u ovim faktorima ili varijablama treba tražiti uzroke bračne nestabilnosti.

Osim navedenih istraživanja naravno postoje i neka druga, no mi, na žalost, nemamo mogućnosti ulaziti u njihovu analizu. Možda to nije niti potrebno jer dolaze iz SAD, iz zemlje čije smo rezultate uglavnom i koristili.

Na kraju je potrebno reći da je problem bračne nestabilnosti vrlo važno područje primijenjene socijalne psihologije koje svakim danom postaje sve značajnije. Nažalost, kako teorije tako i istraživanja uglavnom potječu iz SAD, ozbiljni su problemi u njihovoj primjeni i generalizaciji u drugim zemljama drugačijih kultura. Zato smatramo da je uz rješavanje niza još otvorenih problema na ovom području nužno što prije započeti s međukulturnim istraživanjima i usporedbama.

Što se tiče nas, mi smo na ovom području doslovce neuzorana ledina. Nadamo se da će ovaj naš rad stimulirati interes psihologa i sociologa za ovo, bez sumnje vrlo važno i aplikativno područje koje traži naše objašnjenje bračne nestabilnosti u našoj zemlji.

LITERATURA

1. Albrecht, S. L., & Kuntz, P. R., The decision to divorce: A social exchange perspective, *Journal of Divorce*, Vol. 3, 1979, 319—332.
2. Altman, I., & Taylor, D. A., *A social penetration: development of interpersonal relationship*, Holt Rinehart & Winston, New York, 1973.
3. Ashraf Udin, A., Marriage and its transition in Bangladesh, *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 16, 1986, 49—58.
4. Barnhoum, B. I., Divorce and status of women in Jordan, *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 17, 1987, 121—142.
5. Becker, G. S., Landes, E. M., Michael, R. T., An economic analysis of marital instability, *Journal of Political Economy*, Vol. 85, No. 1, 141—187, 1977.
6. Becker, G. S., *A treatise on the family*, Cambridge Harvard University Press, 1981.
7. Bergen, G. R., & Bergen, M. B., Quality of marriage of university students in relation to sources of financial support and demographic characteristics, *The Family Coordinator*, Vol. 27, 1978, 245—250.
8. Bernard, J., *The future of marriage*, New York, World Press, 1973.
9. Blood, R. C. Jr., *Marriage*, Glencoe Ill. Free Press, 1962.
10. Blood, R. O., Jr. & Wolfe, D. M., *Husbands and wives: The Dynamics of Married Living*, New York, Free Press, 1981.
11. Bloom, B. L., Niles, R. L., & Tatcher, A. M., Sources of marital dissatisfaction among newly separated persons, *Journal of Family Issues*, Vol. 1, 1985, 355—373.
12. Booth, A., Johnson, D., & Edwards, J. N., Measuring marital instability, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 45, No. 19, 85—94, 1983.
13. Booth, A., Brinkerhof, D. B., & White, L. K., The impact of parental divorce on courtship, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 46, 1984, 85—92.
14. Bumpass, L. L., & Sweet, J. L., Jr., Differentials in marital stability, *American Sociological Review* Vol. 37, 1972, 754—766.
15. Burges, E. W., & Cottrill, L. S., Jr., *Predicting success or failure in marriage*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, 1959.
16. Burr, W. R., Satisfaction with various aspects of marriage over the life cycle, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 32 (February), 29—37.
17. Campbell, A. P., Converse, E., & Rogers, W. L., *The quality of American Life*, Russel Sage Foundation, New York, 1980.
18. Cseh-Szombathy, Koch-Nielsen, I., Trost, J., & Weda, I., *The Aftermath of divorce-Coping with family change*, Akademiai kiado Budapest, 1985.
19. Coombs, L. C., & Zumeta, Z., Correlations of marital dissolutions in a prospective fertility study, *Social Problems* Vol. 18, 1970, 92—101.

20. Cuber, J. F., & Haroff, P. S., **Sex and significant Americans: A study of sexual behavior among the affluent**, New York, Appleton, 1965.
21. Edwards, M. & Spanier, G., Coupling and Recoupling vs. Challenge of being single **Personal and guidance journal**, Vol. 54, 1977, 542—545.
22. Edwards, J., & Saunders, J. M., Coming apart: A model of the marital dissolution decision, **Journal of Marriage and the family**, Vol. 42, 1980, 357—389.
23. Eshelman, J. R., **The Family: An Introduction**, Allin & Bacon, Boston, 1985.
24. Falk, G., Mate selection in America, **International Behavioral Scientist**, Vol. 28, 1975, 768—780.
25. Goode, W. J., **After divorce**, Free Press, New York, 1956.
26. Green, R. G., & Sparkowsky, M. J., The dynamics of divorce: Marital quality, alternative attractions and exterior pressures, **Journal of Divorce**, Vol. 7, 1983, 77—88.
27. Heer, D., The prevalence of black-white marriage in the United States, **Journal of Marriage and the family**, Vol. 36, 1974, 246—258.
28. Hicks, M. W., & Platt, M., Marital happiness and stability a review of the research in the sixties, **Journal of Marriage and the Family**, 1970, Vol. 32, 553—573.
29. Huber, J. & Spitze, G., Considering divorce: An extension of Becker's theory of marital instability, **American Journal of Sociology**, Vol. 86, 1980, 75—89.
30. Johnson, E. S., & Edwards, B. H., Support of the parent when an adult son or daughter divorce, **Journal of Divorce**, Vol. 7, 1983, 69—79.
31. Kapor-Stanulović, N., & Lovas, S., Stavovi prema braku kod mladih pre sklapanja bračne zajednice, **Sociologija**, Vol. 24, 1982, 99—107.
32. Kaslow, F., Divorce: An evolutionary process of change in the family system, **Journal of Divorce**, Vol. 8, 1984, 105—126.
33. Kephart, W. M., **The Family, Society and the Individual**, Boston, Houghton-Mifflin, 1981.
34. Leslie, G., **The Family in Social Context**, Oxford University Press, London, 1982.
35. Levinger, G., Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review, **Journal of Marriage and Family**, Vol. 22, 1965, 19—28.
36. Levinger, G., A social-psychological perspective on marital dissolution, u: Levinger, G., & O. C. Moles (Eds.), **Divorce and Separation**, Basic Books, New York, 1979.
37. Lewis, R. A., & Spanier, G. B., Theorizing about the quality and stability of marriage, u: Burr, W. R., Hill, F. I., Nie, I. & I. L. Reiss, (Eds.), **Contemporary theories about the family**, (Vol. II), New York, Free Press 1979.
38. Lewis, R. A., The marital disenchantment — disengagement thesis reconsidered: Dyadic maintenance among family age cohorts, **International Congress of Gerontology**, Jerusalem, Israel (June), 1975, 5.
39. Moore, K., Marital Dissolution, Early Marriage, and early child bearing: evidence from the national longitudinal survey of young women in Levinger G. & Moles C. O. **Divorce and separation**, New York, Basic Books, 1979.
40. Moller, A. S., Jewish-Gentile divorce in California, **Jewish social studies**, Vol. 37, 1975, 275—290.
41. Nye, F. I. & Barardo F. M. **The Family: Its structure and interaction**, New York Macmillan 1973.
42. Obradović, J., Szabo, S., Marčetić, M., Janković, J., Pantić, Z., Krpan, Z., Šiško Z. **Razvod braka i emotivni razvoj djece**, Zavod grada Zagreba za socijalni rad, Zagreb, 1988.
43. Pope, M., & Mueller, C. W., The intergenerational transmission of marital instability, u: Levison, G. & O. C. Moles (Eds.), **Divorce and separation**, New York, Basic Books, 1979.
44. Price-Bonham, S., & Balswick, J. O., The noninstitutions: Divorce, desertion and remarriage, **Journal of Marriage and Family**, Vol. 42, 1980, 225—238.
45. Price, S. J., & McKenry, P. C., **Divorce: A major life transition**, Sage Publications, New York, 1988.
46. Rasche, H., Divorce, u: M. Sussman & S. Steinmetz (Eds.) **Handbook of Marriage and Family**, Plenum Press, New York, 1987.
47. Rhyne, D., Basis of marital satisfaction among men and women, **Journal of Marriage and Family**, Vol. 43, 1981, 941—954.
48. Rollins, B. C., & Calligan, R., The developing child and marital satisfaction of parents, u: Lerner, G., & Spanier, G., (Eds.), **Children influences on marital and family interaction: A life-span perspective**, New York, Academic Press, 1978.
49. South, S. J., & Lewis, R., Determinants of divorce over marital life course, **American Sociological Review** Vol. 51, 1986, 583—590.
50. Lerner, G. & Spanier, G. B., (Eds.), **Children influences on marital and family interaction: A life-span perspective**, New York, Academic Press, 1978.
51. Spanier, G. B., & Thompson, L., Relief and distress after marital separation, **Journal of Divorce**, Vol. 7, 1983, 31—49.
52. Spanier, G. B., & Thompson, L., **Parting: The aftermath of separation and divorce**, Beverly Hills, Sage Publications, 1984.
53. Spanier, G. B., & Lewis, R. L., Marital quality: Review of the seventies, **Journal of Marriage and the Family**, Vol. 40, 1980, 825—838.
54. Spanier, G. B., Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads, **Journal of Marriage and Family**, Vol. 38, 15—28.
55. Statistički godišnjak SFRJ, 1986., Beograd.
56. Stetson, D. M., & Wright, G. C. Jr., The effects of laws on divorce in American States, **Journal of Marriage and The Family**, Vol. 37, 1975, 537—547.
57. Strong, B., Wilson, S., Robbins, M., & Johns, T., Human sexuality, **Essentials**, West Publishing, 1981.
58. Thibaut, J. W., & Kelley, H. H., **Social psychology of groups**, J. Wille, New York, 1959.
59. Thorton, A., Marital instability differentials and interactions: inside from multivariate contingency tables, **Sociology and Social Research**, Vol. 62, 1978, 572—595.
60. Thorton, A., Changing attitudes towards separation and divorce: Causes and consequences, **American Journal of Sociology** Fall. 90, 1985, 856—872.
61. Udry, J. R., Marital alternatives and marital disruption, **Journal of Marriage and Family**, Vol. 43, 1981, 889—897.
62. Weiss, R. S., **Marital separation**, Basic Books, New York, 1975.
63. Wright, G. C., & Stetson, D. M. The impact of no fault divorce law reform on divorce in American States, **Journal of Marriage and the Family**, Vol. 40, 1978, 575—580.

DETERMINANTS OF A MARITAL INSTABILITY

JOSIP OBRADOVIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb

Due to the intensity of divorce in many highly- industrialized countries, many theorists and researchers have recently started to study factors or variables which determine marital instability and dissolution. In our paper, the main task was to inform about new theories and recent results in this area. First, we tried to explain the major theories of marital instability, such as: Social exchange theory, Inductive theory of the quality of marriage and the theory of the marital dissolution decision. After that, we tried to point out how empirically verified the theories were, i.e., the congruency of theories and research results. In the last part of the paper, we tried to describe research results of marital instability which were not based on the previously mentioned theories. At the end of the paper we refrained from generalizing research results due to the specific nature of the societies in which the research results were obtained, but we appealed for future research efforts on this problem in Yugoslavia.